VATANPARVARLIK TARBIYASINING FALSAFIY, PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLARI

Dilrabo G‘afurovna Yöldaşeva*
Urganç RANÇ Texnologiya universiteti Pedagogika yönalişi 2-kurs magistranti
✉ dilraboyuldasheva2710@gmail.com

ANNOTATSIYA

Uşbu maqolada vatanparvarlik tarbiyasi tuşunçasi, uning falsafiy, pedagogik va psixologik asoslari hamda mohiyatiga alohida töxtalib ötiladi. Vatanparvarlik tarbiyasining zamonaviy ta’lim tizimidagi örni, uning şakllari va usullari tahlil qilingan. Milliy va xalqaro tadqiqotçilarning ilmiy qaraşlari asosida vatanparvarlik tarbiyasining özига xos xususiyatlari aniqlaştirilgan. Maqolada ta’lim muassasalarida vatanparvarlik tarbiyasini taşkil etişning samarali yöllari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar

vatanparvarlik, tarbiya, milliy g‘oya, fuqarolik, ma’naviyat, ta’lim, pedagogika.

DOI: 10.5281/zenodo.24423461

KIRIŞ

Bugungi kunda mustaqil Özbekiston Respublikasida yoş avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalaş davlat siyosatining ustuvor yönalişlaridan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Şavkat Miromonoviç Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: ”Biz farzandlarimizni, avvalo, vatanparvar, diyonatli, kelajakka işonç bilan qaraydigan insonlar etib tarbiyalaşimiz zarur” [1]. Uşbu vazifa ta’lim muassasalari oldida muhim pedagogik mas’uliyatni belgilab beradi.

Vatanparvarlik tarbiyasi — bu şaxsning öz yurtiga, xalqiga, davlatiga bölgan muhabbatini, fidokorligini va fuqarolik ma’uliyatini şakllantiruvçi maqsadli pedagogik jarayondir. Mazkur tuşunça özida nafaqat his-tuyg’ular tizimini, balki ijtimoiy faollik, milliy özlikni anglaş va vatanga xizmat qilişga tayyorlikni ham mujassam etadi [2].

ASOSIY QISM

Falsafiy nuqtai nazardan vatanparvarlik inson ruhiyatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Antik davr faylasuflari Platon va Aristotel' vatanparvarlikka fuqarolik fazilati (civic virtue) deb ta’rif berişgan. Platon özining ”Davlat” asarida şaxs va jamiyat örtasidagi munosabatni tadqiq etib, fuqaroning öz davlatiga sadoqatini oliy axloqiy burç sifatida körsatgan [3].

Şarq falsafasida esa Ibn Sino, Beruniy, Alişer Navoiy kabi mutafakkirlar vatanparvarlik g‘oyalarini insonning ma’naviy kamoloti bilan uzviy bog‘laganlar. Navoiyning ”Vatan ul yerki, andin topqaysen naf'” degan hikmati vatanparvarlikning mohiyatini yorqin ifodalaydi [4].

Hegel, Kant va keyinçalik J.S. Mill kabi G‘arb faylasuflari esa millat va davlat tuşunçalarini tahlil qilar ekanlar, vatanparvarlikni individning jamiyatdagi identifikatsiyasi bilan bog‘liq universal qadriyat sifatida talqin etib ötişgan [5].

Pedagogika fanida vatanparvarlik tarbiyasi alohida örin tutadi. Rus pedagogi K.D. Uşinskiy özining klassik asarlarida milliy tarbiyaning ahamiyatini ta’kidlab, ”Xalq maktabining asosi — xalqning özi, uning tili, tarixi va madaniyatidir” degan fikrni ilgari surgan [6]. Bu g‘oya zamonaviy pedagogikada ham öz ahamiyatini haligaça saqlab kelmoqda.

Özbek pedagogikasining rivojiga ulkan hissa qöşgan A. Avloniy öz asarlarida yoş avlodning milliy özlikni anglaşi va vatanparvarlik ruhida tarbiyalanişining zarurligini asoslab bergan. Uning ”Tarbiyaviy muammolar” asarida tarbiyaning milliy asosi va fuqarolik mas’uliyati masalalariga alohida e’tibor qaratilgan bölib, asar xozirgi kunda ham katta qiziqiş bilan örganilmoqda [7].

Zamonaviy pedagogikada vatanparvarlik tarbiyasi quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

— Milliylik tamoyili: tarbiya jarayonida milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analarni asosiy mezon sifatida qabul qiliş;

— Fuqarolik tamoyili: şaxsning jamiyat oldidagi huquq va majburiyatlarini anglatiş;

— Tarixiylik tamoyili: ötmiş tajribalaridan saboq olib, kelajakka intiliş;

— Integratsiya tamoyili: vatanparvarlik tarbiyasini barça ta’lim sohalari bilan uyg‘unlaştiriş [8].

Psixologik jihatdan vatanparvarlik — bu murakkab hissiy-irodaviy holat bölib, u şaxsning öz vataniga nisbatan munosabatini, tegişlilik hissini va motivatsion yönalişini ifodalaydi. A. Maslouning ehtiyojlar piramidasida ijtimoiy tegişlilik (belonging) va hurmatlaş (esteem) ehtiyojlari vatanparvarlik hissining psixologik asosini taşkil etadi [9].

L.S. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi böyiça şaxs öz milliy madaniy muhiti ta'sirida rivojlanadi. Bu nazariya vatanparvarlik tarbiyasini faqat individual emas, balki ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida tuşunişga asos beradi [10].

Zamonaviy psixologlar E. Erikson va J. Marcia şaxs identifikatsiyasi nazariyasida milliy özlikni anglaşni şaxsiy kamolotning muhim bosqiçi sifatida qaraganlar. Maktab yoşidagi öquvçilar uçun bu jarayon ayniqsa muhim, çunki aynan şu davrda fuqarolik identifikatsiyasining asoslari şakllanadi [11].

Ta’lim muassasalarida vatanparvarlik tarbiyasini samarali taşkil etiş uçun quyidagi şakllar va usullardan foydalaniş tavsiya qilinadi: Darslik va öquv dasturlariga integratsiya: Ona tili, adabiyot, tarix va ijtimoiyot fanlarida vatanparvarlik mavzularini tizimli yoritiş öquvçilarda milliy ong şakllanişiga xizmat qiladi. Mazkur fanlarning öquv dasturlarida özbek xalqining qahramonlari, davlat ramzlari va milliy qadriyatlarga oid materiallarni kengaytiriş zarur [12].

Tarixiy joylarga ekskursiyalar: Samarqand, Buxoro, Xiva, Şahrisabz kabi tarixiy şaharlar va me’moriy yodgorliklarga uyuştirilgan ekskursiyalar öquvçilarda vatanparvarlik hissini uyg‘otişning eng ta’sirçan vositalaridan xisoblanadi [13].

Milliy bayramlar va tadbirlar: Mustaqillik kuni, Navröz, Xotira va qadrlaş kuni kabi milliy bayramlarni maktabda nişonlaş öquvçilarda tegişlilik hissini mustahkamlaydi. Bu tadbirlar ijodiy raqobat, şe’riyat keçalari va körgazmalar bilan boyitilganda pedagogik samarasi yanada oşadi [14].

Mahalliy özini özi boşqariş organlariga jalb etiş: öquvçi kengaşlari, yoş vatanparvarlar klublari va ixtiyoriy xizmat dasturlari orqali yoşlarni fuqarolik faoliyatiga jalb etiş vatanparvarlikni amaliy könikmalar darajasiga olib çiqadi [15].

Raqamli texnologiyalar orqali tarbiya: Zamonaviy şaroitda internet, ijtimoiy tarmoqlar va multimedia vositalaridan vatanparvarlik tarbiyasi maqsadlarida foydalaniş yangi avlodga mos va samarali usul hisoblanadi. Virtual muzeylar, onlayn viktorinalar va ijodiy loyihalar bu yönalişda keng imkoniyatlar yaratadi [16].

XULOSA

Vatanparvarlik tarbiyasi — bu murakkab, köp qirrali pedagogik jarayon bölib, uning falsafiy, pedagogik va psixologik asoslarini çuqur tuşuniş samarali ta’lim amaliyotining garovidir. Tahlil şuni körsatadiki, vatanparvarlik tarbiyasi faqat nazariy bilim beriş bilan çeklanib qolmay, balki şaxsning his-tuyg‘ulari, qadriyatlari va xulq-atvorini şakllantirişga yönaltirilgan yaxlit tizim bölişi lozim.

Ta'lim muassasalarida vatanparvarlik tarbiyasini taşkil etişda milliylik, fuqarolik va tarixiylik tamoyillariga tayaniş, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan unumli foydalaniş hamda öquvçilarni amaliy faoliyatga jalb etiş yuqori natijalarga erişişga imkon beradi. Uşbu maqolada taklif etilgan yondaşuvlar amaliyotga tatbiq etilganda yoş avlodni çinakam vatanparvar, ma’naviyatli va fuqarolik ongi yuksak şaxslar sifatida tarbiyalaş maqsadlariga xizmat qilişiga işonaman.

ADABIYOTLAR RÖYXATI

1. Mirziyoyev Ş.M. Yangi Özbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toşkent: Özbekiston, 2022. — 464 b.
2. Hasanov R. Vatanparvarlik tarbiyasining nazariy asoslari. — Toşkent: Fan, 2019. — 180 b.
3. Platon. Davlat. (Tarjima: A. Xolmatov). — Toşkent: Şarq, 2005. — 320 b.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. — Toşkent: G‘afur G‘ulom nomidagi naşriyot, 2011. — 256 b.

5. Kant I. Sof aqlning tanqidi. (Tarjima). — Toşkent: Yangi asr avlodi, 2008. — 400 b.
6. Uşinsky K.D. Çelovek kak predmet vospitaniya. — Moskva: Prosveşçenie, 1988. — 560 s.
7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toşkent: öqituvçi, 1992. — 160 b.
8. Xoliqov A. Pedagogika. Darslik. — Toşkent: Özbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020. — 480 b.
9. Maslow A.H. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1954. — 411 p.
10. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psyçological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 159 p.
11. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. — New York: W.W. Norton, 1968. — 336 p.
12. Özbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumiy örta ta’limning davlat ta’lim standartlari. — Toşkent, 2017.
13. Normatov I. Tarixiy yodgorliklar va vatanparvarlik tarbiyasi. // Pedagogika jurnali. — 2021. — №3. — B. 45–52.
14. Toşmatov B. Maktab bayramlari va ma’naviy tarbiya. // Ta’lim va tarbiya. — 2020. — №6. — B. 18–24.
15. Yusupov E. Yoşlar fuqarolik faolligi va ta’lim. — Toşkent: Akademiya, 2018. — 220 b.
16. Abdullayev T., Rahimov S. Raqamli texnologiyalar va vatanparvarlik tarbiyasi. // Axborot texnologiyalari va ta’lim. — 2023. — №2. — B. 30–38.